ביקורת || השנדליר שבבסיס המודרנה הישראלית

הארץ || עוזי צור || 31.01.2014

אחד הדברים שיונתן הירשפלד עושה בתערוכתו המרתקת והמורכבת הוא לחשוף את השנדליר, הלוסטרה, שבבסיס המודרנה הישראלית. כלומר, הנברשת הסגפנית ודלת החומר, הקיבוצית. משה קופפרמן הצפין בסורג שפתו הציורית (של שלד הברזל החבוי בבשר הבטון הנושא על גופו את מקצב לוחות העץ שביניהן נוצק; בהיפתחות וחסימה המבטלות זו את זו) את כל העולם האירופי שהשאיר מאחור, כפי שהוא טמון עמוק בתת תודעה האישית והקיבוצית.

הירשפלד חופר וחושף, פיסית ורעיונית, את השנדליר הקבור עמוק מתחת ל"שלמת הבטון" הקופפרמנית, וגם את הלוסטרה הבורגנית, העירונית, התל־אביבית.

השנדליר של הירשפלד מאוד מסוים – זו הנברשת התלויה מעל הזוג ארנולפיני ומאחוריו, בציורו של ון־אייק, כחלק מרשימת המלאי הוויזואלית של הביטחון והשפע הבורגני האירופי (שבכל פעם שהיהודי התפתה אליו הוא מצא עצמו בורח למקום אחר, משאיר מאחור את השנדליר). הירשפלד רואה בשנדליר מין עקב אכילס שבבסיס מבנה המודרנה המקומי, שניסה לכסות על השנדליר המודחק בבטון וברזל, עד שהמודחק הבקיע מבעד למחסומי ההשכחה והגיח אל האור המקומי, יפה ומפתה מתמיד.

נדמה שהירשפלד מנסה לטפל בכל גוף יצירתו באופן פרוידיאני בנקודת השבר הזאת טיפול עומק המעלה לפני השטח שברי סימבולים ומיתוסים מהעבר הפרטי, המשפחתי והקולקטיבי. הוא מנסה להמחיש את האופן שבו האמנות והתרבות של אירופה ההיא מבקיעים הן מבעד למופשט היהודי ולאיסורים הוויזואליים והן מבעד לצנע של החילוניות הישראלית. הוא נותן למקרה הטיפולי ממשות וצורה, העשויות ממתן צורה והרס צורה, מגסות וחיספוס "יהודיים ישראליים" ומעידון קלאסי.

כל אלה מעניקים לעשייתו של הירשפלד משקל וחשיבות מעבר לעוצמתם האמנותית. ובכלל, יצירתו של הירשפלד חורגת מהוויזואלי לשמו, מהרישומי, מהציורי, ומתיכה אל גוף העשייה אלמנטים יהודיים של מלים וזיכרון, שבהם הוא מנתח את גופת האמנות האירופאית, המערבית.

כשניצבים מול עבודותיו של הירשפלד נשאלת השאלה הבאה: אם נפשיט אותן מכל אותו מטען חוץ-ציורי, האם הן יעמדו בזכות עצמן? – והתשובה היא בהחלט כן. יש בהן יופי וכוח הנאבקים זה בזה ליצור את הפלסטיות הנחוצה, המתח התמידי שבין הגודש לגריעה.

יש למשל ציור התלוי במפתן התערוכה, ובו נראה הסורג הקופפרמני בחלקו העליון, הסורג האבסטרקטי, הרפטיטיבי, בגוניו הספורים, המדודים, כשלד שהופשט מכל שומן בידיו של הברזלן לשעבר. והסורג הזה הולך ונפרם, הולך ומתפוגג, מאמצעו של הבד, כדי לחשוף את השנדליר הוואן־אייקי שמתחתיו, המצויר עדיין על גון החציל האפור העמום הקופפרמני המשמש לו כרקע. זהו שנדליר יצוק בברזל, שהירשפלד מציירו בכל פארו הפיגורטיבי, עם כל מטענו הנוצרי האפל.

הטיפול ההירשפלדי עובר אל איקונות אחרות של האמנות הישראלית, בסדרה הלירית "על הארץ" (אולי כמחווה אירונית ל"השיר על הארץ" של מאהלר, היהודי המשומד) הירשפלד שואל מן האמן לארי אברמסון, ומסדרתו "צובה", המוקיעה מצדה את ההתעלמות המוחלטת של יוסף זריצקי (ושל אמני אפקים חדשים" בכלל) מן העובדה שקיבוץ פלמ"ח־צובה הוקם על שרידי הכפר הפלסטיני ס'ובא. אברמסון הנכיח את הכפר הפלסטיני מבעד לציורי השמן של שרידיו והטבעתם כהד רפאים על עמודי עיתון "חדשות". הירשפלד לוקח את כל המטען הזה, את השיח החד־צדדי של אברמסון וזריצקי, את שברי המופשט הלירי ואת הלקוניות החושנית, ומחדיר לתוכם את עולמו שלו, ההרמוני והמסוכסך, על משאו האחר, הרחוק עוד יותר. הוא מכניס לתוכו שרידים של טבע דומם מהאמנות האירופית, ויוצק מהכל, כנגד כל הסיכויים, מִקשָה אחת של תרבות ישראלית עכשווית המעכלת עדיין את עבריה השנויים במחלוקת. מלמטה מפעפעים עמודי עיתון "הארץ" מימי מלחמת ששת הימים; כמחווה לסדרה מאוחרת יותר של אברמסון, "1967 (הארץ.")

ב"שמשון (עיניים)" הירשפלד מדגיש בפומפוזיות הגרנדיוזית של אמנות הבארוק המתעלה לדרגה של תפאורה היסטורית (שהיהודי והמקראי הוצאו ממנה לחלוטין) את מבטו של שמשון העיוור; מבט אלים, שחור, מבט שהיה לצורה וחומר, המשוגר כקרן־מוות משמשון המוטל עירום לרגלי הנשים הנוכריות, אל רוממותן המפוסלת, המפוארת, כאלות קדומות הקמות לתחייה של ניצחון כנסייתי אל מול עיוורון "בית הכנסת."

בסדרה "שמשון (רובנס)", שש עבודות חושניות על נייר, הירשפלד כמו מחזיר בחשאי את המקור התנ"כי, הטקסטואלי, אל גלגולו האירופי, הנוכרי. בכל דף הוא מבודד ומנתח מרכיב אחר בציור המקורי. הדפים הוספגו בשמן או בלכה של הציור הרובנסי עד שהיו למין קלף דמוי עור של סופרי סת"ם. הוא מבודד את ראשו הנם של שמשון, ראשו של יוחנן המטביל, ראשו של הולופרנס, על ברכיה הלא נראות של דלילה, החושפת את שדיה כמו להיניקו. צדודית ראשה הקשה, הלוחמני, מודגשת ברישום בעט שחור על נגיעות של אור המבליטות את תלתלי שערם. הוא מבודד את אלכסוני המבטים של הגיבורים והניצבים הזוממים, העומדים בבסיס היצירה הבארוקית.

רישום יפהפה אחר מבודד רק את המנעד המוסיקלי של כפות הידיים, כאשכול של כוונות ורגשות התלוי בחלל. וישנו שמשון לעצמו, שכמו מרחף בחלל הספוג, כבחלום, לאחר שניטל ממנו גופה של דלילה. גופו הכבד בולע את האור, שרירי זרועו משורגים. נדמה שיש להם חיים משלהם, ורואים את כף ידו הבוגדנית, הנשית, של הספר הגוזז את מחלפות ראשו.

הירשפלד מייבש את הדשן הבארוקי, חושף את אחורי הקלעים ואת המבנה שבבסיסו, ומחזיר לקטעי הסיפור את האנושי והאכזרי ובכך מציב אותנו בפרשת הדרכים ה"בארוקית" של זהותנו הרב תרבותית.